

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 123 leden, te weten:

Van Aardenne, Aarts, Van Amelsvoort, Andela-Baur, Van den Anker, E. C. Bakker, M. Bakker, Beinema, Van den Bergh, J. D. Blaauw, Bolkestein, De Boois, Borgman, Brinkhorst, Broekhuis, Brox, Brouwer, Buikema, Casticum, De Cloe, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Cotterell, Couprie, Van Dam, Dees, Dekker, Dijkman, Van Dis, Dolman, Duinker, Van Eekelen, Epema-Brugman, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Groenman, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, Van der Hek, Hennekam, Herfkens, Hermans, Hermsen, Jabaaij, Jacobse, Janmaat-Abbe, Joekes, De Jonge, Knol, Kohnstamm, Koning, De Korte, Korte-van Hemel, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krajenbrink, De Kwaadsterniet, Lankhorst, Lansink, Leerling, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Van der Mei, Meijer, Mertens, Mik, Mommersteeg, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Van Nieuwenhoven, Van Nijland, Nijpels, Van Noord, Nuis, Van Ooijen, Oomen-Ruijten, Patijn, Ploeg, Poppe, Rietkerk, Roethof, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schartman, Schutte, Van der Spek, Spieker, Stoffelen, Tazelaar, Tommel, Van den Toorn, Toussaint, Ter Veer, Ter Veld, Veldhoen, Veldhuizen, Verkerk-Terpstra, De Visser, Van der Vlies, B. de Vries, K. G. de Vries, De Waart, Wagenaar, Wallage, Waltmans, Weijers, Wiegel, Wilbers, Willems, Wolff, Wolters, Wöltgens, Worrell en Zijlstra,

en de heren, Van Thijn, Minister van Binnenlandse Zaken, Scheltema, Staatssecretaris van Justitie en Simons, Regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Smit-Kroes, Beckers-de Bruijn, Braks, Nypels, De Pree, Scherpenhuizen, Duinker en Konings, wegens bezigheden elders;

Van Es, wegens ziekte;

Braams en Van Aardenne, alleen voor het eerste deel van de vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

Naturalisatie van Alarda, Abderazaq en 29 anderen (17 032);

Naturalisatie van Abbas Abo, Abubakar en 20 anderen (17 042);

Naturalisatie van Chong, Kam Tong en 30 anderen (17 053);

Naturalisatie van Atmopawiro, Hanneke Claudia Roesini en 25 anderen (17 057);

Naturalisatie van Baktawar, Inez Elisabeth en 25 anderen (17 113);

Naturalisatie van Cheng, Wan Kau en 25 anderen (17 117);

Naturalisatie van Ayar, Ahmed en 23 anderen (17 118);

Naturalisatie van Al Uadrasi, Mohamed en 23 anderen (17 119);

Naturalisatie van Alonso Villasenor, Mauricia Rosa en 30 anderen (17 124);

Naturalisatie van Andel, Arpad en 22 anderen (17 129);

Naturalisatie van Akhbari, Ferai-doon en 23 anderen (17 130);

Naturalisatie van Basili, Florence en 23 anderen (17 139);

Naturalisatie van Butt, Parvez en 24 anderen (17 140);

Naturalisatie van Apaydin, Deborah en 22 anderen (17 146);

Wijziging van hoofdstuk XV (Departement van Sociale Zaken) van de begroting van uitgaven het Rijk voor het jaar 1981 (wijziging in hoofdzaak naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (17 035);

Wijziging van hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1980 (verzamelontwerp; eerste wijzigingsvoorstel) (16 940);

Wijziging van hoofdstuk III (Departement van Algemene Zaken) van de begroting van uitgaven van het Rijk

Ingekomen stukken

Naturalisaties

Sociale Zaken

Hoge Colleges van Staat

Algemene Zaken

Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf

voor het jaar 1981 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (16 982);

Wijziging van de begroting van het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf voor het jaar 1979 (16 997);

Wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Provinciefonds voor het jaar 1981 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (17 004);

Bepaling van de som voor de kosten van het regentschap (16 967);

Wijziging van hoofdstuk IX A (Nationale Schuld) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1980 (verzamelontwerp; tweede wijzigingsvoorstel) (17 112);

Het uitgeven en belenen van schatkistpapier en het aangaan van geldleningen ten laste van de Staat der Nederlanden in 1982 (Leningwet 1982) (17 109).

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake grondrechten (16 905);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de toelating, uitzetting en uitlevering, het Nederlander-schap en het ingezetenschap (16 906, R 1169);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opneming van een bepaling betreffende het recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam (16 907);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opneming van bepalingen inzake sociale grondrechten (16 908);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het koningschap (16 909, R 1170);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Koning en de mi-

Provinciefonds
Regentschap
Nationale Schuld
Leningwet
Grondwet

nisters, alsmede staatssecretarissen (16 910);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemning van een bepaling inzake de ministerraad alsmede tot wijziging van de bepaling inzake het contraseign (16 911, R 1171);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de inrichting en samenstelling van de Staten-Generaal (16 912);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de verkiezing van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal (16 913);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de werkwijze van de Staten-Generaal (16 914);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het geven van inlichtingen door de ministers en de staatssecretarissen en het recht van onderzoek (16 915, R 1172);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en vaste colleges van advies en bijstand (16 916, R 1173);

Verandering in de Grondwet van bepalingen betreffende de wetgevende macht en de algemene maatregelen van bestuur alsmede tot opnemning van bepalingen betreffende andere voorschriften (16 917, R 1174);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen (16 918, R 1175);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake uitzonderingstoestanden (16 919);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de belastingen (16 920);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de begroting (16 921);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 73 en 190-192, alsmede tot het opnemen van een bepaling inzake het geldstelsel (16 922);

Verandering in de Grondwet van de bepaling inzake de regeling van delen van het recht in algemene wetboeken en tot opnemning van een bepaling inzake algemene regels van bestuursrecht (16 923);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemning van een bepaling betreffende de instelling van een of meer algemene, onafhankelijke organen voor het onderzoek van klachten betreffende overheidsgedragingen (16 924);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake ambtenaren (16 925);

Verandering in de Grondwet strekkende tot opnemning van een bepaling

inzake de openbaarheid van bestuur (16 926);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake adeldom en ridderorden (16 927, R 1176);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de justitie (16 928);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Hoge Raad der Nederlanden (16 929, R 1177);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de berechting van ambtsmisdrijven (16 930, R 1178);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake provincies en gemeenten (16 931);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemning van een bepaling inzake de mogelijkheid kiesrecht voor de gemeenteraad te verlenen aan ingezetenen die geen Nederlander zijn (16 932);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de waterstaat (16 933);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake openbare lichamen voor beroep en bedrijf en andere dan in de Grondwet genoemde lichamen met verordenende bevoegdheid (16 934);

Verandering in de Grondwet van de bepaling met betrekking tot de voorziening in aangelegenheden, waarbij twee of meer gemeenten zijn betrokken alsmede van de bepaling inzake geschillen tussen openbare lichamen (16 935);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake veranderingen in de Grondwet, alsmede tot opnemning van bepalingen inzake splitsing van een voorstel (16 936);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 1 en 2 (16 937, R 1179);

Veranderingen in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van het additionele artikel inzake heerlijke rechten (16 938)

en van de motie-Nijpels en Wilbers over invoering van het consultatief referendum (16 915, R 1172, nr. 5).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Staatssecretaris **Scheltema**: Mijnheer de Voorzitter! Graag wil ik mijn dank uitspreken voor de vriendelijke woorden die gisteren aan mijn adres zijn uitgesproken door verschillende van de geachte afgevaardigden. Zoals enigen van hen hebben opgemerkt, is het ook voor mij buitengewoon aardig om

voor het eerst in de Kamer op te treden juist bij dit onderwerp.

Er is nog een beperkt aantal punten overgebleven waarover ik nog iets zou willen zeggen. In de eerste plaats betreft dit het eerste artikel, dat gaat over de gelijke behandeling. Door de heer Schutte is hier een vraag gesteld, die haast een typisch juridische vraag kan worden genoemd. Hij heeft gevraagd naar de verhouding tussen de artikelen 1.1 en 1.6.

Met name heeft hij hierbij aangesloten op het betoog dat ik in eerste termijn heb gehouden, waarin ik heb gezegd dat wanneer het gaat om mogelijke strijdigheid tussen grondrechten, de wetgever ook regelend kan optreden. Daarbij heeft de heer Schutte zich afgevraagd hoe dit precies zat, omdat wel in artikel 1.6 de woorden 'behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet' zijn opgenomen, waaruit dan voortvloeit dat de wetgever een bepaalde regeling kan treffen ten aanzien van de omvang van dit grondrecht, terwijl dergelijke woorden niet in artikel 1.1 voorkomen. De heer Schutte vroeg zich af, of de wetgever ook met betrekking tot de omvang en de uitwerking van artikel 1.1 kan optreden.

Dit is inderdaad wel het geval. De woorden die in artikel 1.6 voorkomen, komen in artikel 1.1 niet voor, omdat dit artikel een andere inhoud, een andere strekking heeft. Gezien de verschillende geaardheid van deze beide artikelen is die formulering in artikel 1.1 ook niet nodig. Bij artikel 1.1 gaat het om een verplichting die wordt opgelegd om gelijke gevallen gelijk te behandelen.

In artikel 1.6 gaat het om de omvang van handelingsvrijheid die aan burgers wordt toegekend en waarmee de overheid zich in beginsel niet mag bezighouden, maar waarvan de grenzen door de wetgever nader kunnen worden aangegeven. Het is dan echter noodzakelijk, het feit dat die grenzen bij de wet nader moeten kunnen worden aangegeven in de Grondwet op te nemen. Bij artikel 1.1 gaat het om de verplichting tot gelijke behandeling te komen. Hieraan moet de wetgever haast wel nadere uitwerking geven, ten einde nader aan te geven wat hij precies als gelijke gevallen beschouwt.

In feite kan men zeggen dat een groot deel van onze wetgeving er juist op is gericht om gelijke gevallen gelijk te behandelen. Het gelijkheidsbeginsel is als het ware mede een leidraad bij veel van onze wettelijke bepalingen. Dit zo gegeven zijnde, denk ik dat het betoog dat ik in eerste aanleg heb ge-

Scheltema

houden, ook bepaald juist was en dat in geval van mogelijke strijd tussen verschillende grondrechten inderdaad ook de wetgever geroepen is om oplossingen aan te geven.

De heer Leerling heeft een vraag gesteld die verband hield met de uitleg van het concept-wetsontwerp over de gelijke behandeling, met name in de situatie bij bijzondere scholen. Het lijkt mij echter verstandiger, die vragen in een ander kader te bespreken. Deze regeling is hier niet zozeer aan de orde. Ik wil er daarom liever niet op vooruit lopen.

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er begrip voor, dat de Staatssecretaris dat wil. Het ging er mij echter om een duidelijk voorbeeld te krijgen van de uitvoering van artikel 1.1. Kan de Staatssecretaris een voorbeeld geven van niet-relevante zaken? Wanneer bepaalde zaken worden uitgesloten, betreft het dan de aanstellingsprocedure bij het christelijk onderwijs of het aantrekken van personeel voor maatschappelijke organisa-

ties op confessionele basis? Zullen deze instanties erbuiten vallen?

Staatssecretaris **Scheltema**: Het is aan de wetgever, dat nader aan te geven. De mogelijkheid bestaat, dat de wetgever bij het uitwerken van de grondrechten degelijke keuzen doet.

Een tweede belangrijk onderwerp waarop door velen ook in tweede termijn is ingegaan, betreft de doodstraf. Ik vind het prettig te constateren, dat mijn betoog in eerste aanleg een zekere weerklank heeft gevonden en dat enkele geachte afgevaardigden, van wie ik weet dat zij bezwaren tegen dit artikel hebben, zich toch enigermate kunnen vinden in hetgeen ik heb gezegd.

Het is misschien goed nog het een en ander te verduidelijken naar aanleiding van enkele concrete vragen. Het is naar het oordeel van de Regering duidelijk, dat de overheid het geweldsmonopolie – er is in dat verband ook over zwaarmacht gesproken – bezit. De overheid bezit dan ook de bevoegdheid, straffen op te leggen en straffen te regelen. Wanneer de overheid daarvan gebruik maakt, kan de wetgever

en in dit geval ook de grondwetgever, nader bepalen hoever die bevoegdheid zal gaan en welke straffen in ons rechtsstelsel verder worden aanvaard. Dat brengt ook met zich mee, dat als wij in de Grondwet eenmaal hebben bepaald, dat de doodstraf niet zal worden opgelegd, juridisch gezien wetgever en rechter verder onbevoegd zijn, de doodstraf op te leggen.

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik voor alle duidelijkheid nog even het volgende zeggen? Laat dit de mededeling van de Staatssecretaris in zijn antwoord in eerste termijn onverlet, namelijk dat het voorstel dit op te nemen in de Grondwet niet voortkomt uit het besef dat de overheid niet bevoegd zou zijn om het te doen? Hij vindt het, zo heeft hij toen gezegd – als regering en straks ook als grondwetgever – niet juist, dit instrument te kiezen.

Staatssecretaris **Scheltema**: Dat is geheel juist. Wanneer wij die keuze eenmaal hebben gedaan, bestaat die bevoegdheid juridisch gezien verder in concreto niet meer.

Staatssecretaris Scheltema (Justitie) wordt tijdens het debat over de Grondwetsherziening door de heer Leerling (RPF) geïnterrumped

Scheltema

Er is nog uitdrukkelijk gevraagd waarom toch niet bij wijze van ont-snappingsmogelijkheid – omdat in uiterste situaties aan de doodstraf behoefte zou kunnen bestaan – voor die gevallen de doodstraf in de Grondwet gehandhaafd zou kunnen worden. In aanvulling op wat ik daarover al eerder heb gezegd en op wat ook in de schriftelijke stukken staat wijs ik erop, dat wij als grondwetgever niet verder kunnen gaan dan die situaties te regelen, die wij enigszins kunnen overzien.

Extreme situaties zijn niet goed te regelen. Het heeft bepaalde gevaren in zich om voor situaties die wij niet kunnen overzien toch bepalingen op te nemen die een rol zouden kunnen spelen in minder extreme situaties. Daarom is het verstandig om juist met het oog op dergelijke situaties de doodstraf op te nemen. Als deze extreme gevallen zich echt voordoen dan moet ook duidelijk zijn dat de Grondwet niet meer wordt toegepast. Voor alle situaties die zijn te overzien menen wij dat de doodstraf moet worden afgeschaft.

De heer Schutte kwam terug op het vervallen van artikel 163 van de huidige Grondwet zodat niet meer volgens de Grondwet wordt recht gesproken in naam des Konings. Ter ondersteuning van zijn betoog in eerste termijn heeft hij daarbij zwaar geschut in stelling gebracht en zich beroepen op professor Duynstee. Ik heb daarvan een voorgevoel gehad toen ik, ook in eerste termijn, een zeker niet minder zwaar geschut in de vorm van de ook eminente professor Simons te hulp heb geroepen. Ik wil dit wat deze vraag betreft ook graag doen. Misschien wil professor Simons daar ook nog iets over zeggen.

De heer Wilbers kan ik zeggen dat het inderdaad in de bedoeling ligt om het bestaande gebruik bij het benoemen van de president en de vice-president van de Hoge Raad te handhaven.

Tot slot wil ik mij graag aansluiten bij de wens, die ook de Minister van Binnenlandse Zaken tot uitdrukking heeft gebracht, dat het prettig zou zijn wanneer deze grondwetsvoorstellen, voor zover dat mogelijk is, als een geheel zullen worden beschouwd en beoordeeld.

□

De heer **Simons**: Mijnheer de Voorzitter! Er is voor mij nog een opmerking ter beantwoording over gebleven. Dat is een opmerking van de geachte afgevaardigde de heer Schutte. Hij heeft omtrent de bepaling van artikel 163

van de Grondwet – 'Er wordt alom in het Rijk recht gesproken in naam des Konings' – vragenderwijs gesteld dat het hier gaat om de Koning als staats-hoofd. Ik heb dat laatste bestreden. De Koning is hier naar mijn mening genoemd als regeerder.

Nu heeft de heer Schutte zich in zijn repliek beroepen op de mening van de ook door mij hoog gewaardeerde heer Duynstee. Ik wil wel zeggen dat zijn heengaan ook door mij ten zeerste wordt betreurd. Ik herinner mij het artikel van de heer Duynstee waarin dat voorkwam ook heel goed. Met zijn passage over de Koning als staats-hoofd, die dan zou voorkomen in artikel 163 van de Grondwet, was ik het al aanstonds niet mee eens. Mij is ook in de gedachtenwisseling daarover gebleken dat velen het daarin niet met de heer Duynstee eens waren.

Afgezien daarvan wil ik erop wijzen dat in de herziene Grondwet, waarin evenmin als in de huidige Grondwet het staatshoofd met zoveel woorden als zodanig wordt genoemd, die formule van artikel 163 niets anders zou kunnen betekenen dan rechtspraak in naam van de Regering. Op de onwenselijkheid dit verband te leggen tussen Regering en rechtspraak – de rechtspraak moet juist van de Regering onafhankelijk zijn – heb ik in mijn eerste termijn gewezen. Ik hoop dat ik de geachte afgevaardigde op dit punt een voldoende verduidelijking heb verschaft.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik heb de Rege-ringscommissaris gisteren aan het slot van mijn betoog nog een vraag gesteld over de bekrachtiging van wetsvoorstellen die in de tweede lezing van de Kamer zijn afgesplitst. Ik denk dat hij die opmerking bij zijn beantwoording vergeet.

De heer **Simons**: Ik meen dat ik dat bij de eerste lezing al heb gezegd. Ik wil het nog gaarne herhalen.

De heer **Patijn** (PvdA): Dat ging over het intrekken van wetsvoorstellen door de Regering. Ik heb gesproken over de bekrachtiging door de Kroon.

De heer **Simons**: Zoudt u uw vraag dan willen herhalen?

De heer **Patijn** (PvdA): Heeft de Rege-ring de vrijheid om afgesplitste voorstellen in tweede lezing niet ter bekrachtiging aan de Koning voor te leggen? Ik heb erbij gezegd, dat de Rege-ring die vrijheid altijd heeft. Is er echter sprake van een grotere vrijheid, nu in tweede lezing een nieuw voorstel is ontstaan, waarover de Regering en de Raad van State geen oordeel hebben kunnen geven?

De heer **Simons**: Het spijt mij dat ik die vraag in eerste termijn niet heb beantwoord.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik heb die vraag in tweede termijn gesteld.

De heer **Simons**: Dan ben ik niet in gebreke gebleven.

Het is inderdaad waar, dat de Rege-ring de vrijheid heeft wetsontwerpen al dan niet te bekrachtigen. De Rege-ring is dan natuurlijk altijd verantwoordelijk jegens de Staten-Generaal voor haar houding, die zij in dat opzicht heeft ingenomen. Dat geldt naar mijn mening ook voor voorstellen, die door splitsing in tweede lezing tot stand zijn gekomen. De Kamer wenste een afzonderlijk oordeel te kunnen vormen over delen van een aanvankelijk wetsvoorstel. Wellicht wenst zij het ene wel te aanvaarden en het andere niet.

Wellicht denkt zij aan de houding van de Eerste Kamer, wenst zij rekening te houden met de mogelijkheid, dat een deel wel genade zal vinden in de ogen van de Eerste Kamer en een ander deel niet. Laat ik er nu vanuit gaan, dat beide delen van het aanvankelijk ongesplitste voorstel door beide Kamers der Staten-Generaal zijn geaccepteerd. Naar mijn overtuiging bestaat dan nog altijd voor de Regering de mogelijkheid om niet tot bekrachtiging over te gaan. Met 'Regering' bedoel ik dan de Koning en de verantwoordelijke Ministers.

De herzieningsontwerpen zijn voor tweede lezing door het ene kabinet ingediend. Het volgende kabinet is automatisch verplicht om de behandeling ervan te vervolgen. Naar mijn mening vloeit dit uit de Grondwet voort. Wanneer de Kamers een oordeel over de wetsontwerpen hebben uitgesproken rijst de vraag, wat het standpunt van de nieuwe Regering is. Haar standpunt kan zakelijk zoveel verschillen van dat van de Regering, die de voorstellen heeft ingediend, dat zij de wetsontwerpen niet ter bekrachtiging zal voordragen. Dat kan zich ook, voordoen met gesplitste ontwerpen.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stem-mingen te doen houden na de middag-pauze.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik kondig nu reeds aan, dat wij behoefte hebben aan een – zeer korte – derde termijn. Er vindt nog fractieberaad plaats over de kwestie van het consultatief referendum.

De **Voorzitter**: Het wordt nog spannend!

Voorzitter

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

De vergadering wordt van 11.35 uur tot 13.00 uur geschorst.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Op verzoek van de fracties van de PSP, de PPR en de CPN benoem ik in de bijzondere Commissie 14 406 (Gehandicaptenbeleid) het lid Beckers-de Bruijn tot vast lid, en de leden Wolff en Willems tot plaatsvervangend lid.

Regeling van werkzaamheden

De **Voorzitter**: Op verzoeken die mij vanuit de Kamer bereikt hebben, stel ik voor de reeds vastgestelde spreektijden voor de eerste termijn van de Kamer bij het debat met betrekking tot de regeringsverklaring uit te breiden met 10 minuten per fractie. Met het oog hierop stel ik voor, de vergadering van dinsdag 17 november a.s. te beginnen om 9.15 uur.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, met betrekking tot de behandeling van de afzonderlijke begrotingshoofdstukken en bijbehorende fondsen en dergelijke, voor alle eerste termijnen gezamenlijke maximum spreektijden per fractie vast te stellen en daarbij de volgende aantallen minuten ter beschikking te stellen:

CDA	795
PvdA	730
VVD	460
D'66	295
PSP	110
CPN	110
SGP	110
PPR	110
RPF	80
GPV	80

Ik stel voor, de spreektijden bij de replieken per fractie vast te stellen op ten hoogste 1/3 van de door die fractie in eerste termijn gebruikte spreektijd.

De heer **Van Rossum** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Het zal u niet onverwacht voorkomen, dat ik hierover het woord vraag. Het gaat over een groot aantal begrotingshoofdstukken: ten minste vijftien. Wij leven in een tijd waarin men veel spreekt over 'mini-

mum', zoals bij 'minimum-lonen' en ook bij 'minimum-spreektijden'! Ik neem aan dat zeker in deze Kamer met de minima enigszins rekening zal worden gehouden. Die minimum-spreektijden moeten, naar ik in redelijkheid mag verlangen, vastgesteld worden op ten minste tien minuten voor ieder begrotingshoofdstuk. Dat houdt in: vijftien begrotingshoofdstukken waarvoor een spreektijd van tien minuten gaat gelden. Wij willen bepaald niet overvragen. U doet, mijnheer de Voorzitter, voor de driemansfracties een voorstel van 110 minuten spreektijd.

Daar er de mogelijkheid moet zijn om per begrotingshoofdstuk een betoog te houden waarbij de belangrijkste punten uit het desbetreffende begrotingshoofdstuk besproken worden, moge ik voorstellen om de spreektijd van 110 minuten te wijzigen in 150 minuten. Het lijkt mij, gezien de minima, geen te grote tijdsuitbreiding voor de Kamer om de spreektijd aldus te veranderen.

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog in mijn hoofd de indrukken van de uitspraken die de heer Van Thijn gisteren heeft gedaan als Minister van Binnenlandse Zaken over de democratie en de rechten van minderheden. Vanuit het besef dat die uitspraken ook veel indruk hebben gemaakt bij andere fracties, sluit ik mij aan bij hetgeen de heer Van Rossum heeft gevraagd.

De heer **Wiegel** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou, tenzij u zegt dat u het met het voorstel van de heer Van Rossum eens bent.....

De **Voorzitter**: Neen, dat ben ik niet.

De heer **Wiegel** (VVD): Dan zeg ik graag, dat mijn fractie het verzoek van de heer Van Rossum en de zijnen steunt.

De **Voorzitter**: Namens het unanieme Presidium bestrijd ik het voorstel van de heer Van Rossum. Vorig jaar heeft de heer Van Rossum precies hetzelfde voorstel gedaan. Ik meen dus dat wij deze keer wat de argumentatie betreft, korter kunnen zijn. Ik heb dat voorstel bij de hand. Wij hebben daarover toen zo'n half uur van gedachten gewisseld. Ik zou niet ongeneigd zijn geweest om deze keer meer spreektijd voor te stellen, ware het niet dat wij nu eenmaal zoveel tijd verloren hebben.

De heer **Bakker** (CPN): Nou ja .....

De **Voorzitter**: Als de heer Bakker nu even wil wachten!

De totale spreektijd is vrijwel gelijk aan die van verleden jaar. Volgens dit

schema zullen wij toch tot eind februari volgend jaar met de begroting bezig zijn. Misschien is het volgend jaar allemaal mooier, maar dit jaar zitten wij nog met het probleem dat het totaal van de spreektijd niet groter kan.

Een tweede probleem in dezen is de verdeling van de tijd. Wij kunnen niet alle fracties even veel geven. Een verdeling naar evenredigheid van het aantal leden is echter weer al te onredelijk tegenover de kleine fracties. Het voorstel dat ik zoëven deed, houdt in dat de zes kleine fracties vijf keer zoveel spreektijd hebben als de grootste twee. Dat compromis is verleden jaar bij grote meerderheid door de Kamer – inclusief toen ook de fractie van de VVD – aangenomen. Dit voorstel heb ik nu ook gedaan namens het unaniem Presidium.

De heer **Bakker** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik maak mijn excuses voor het feit dat ik zoëven trachtte u in uw betoog te interrumpen. Ik behoorde te weten dat dat niet kan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het van belang dat u in uw betoog de lange duur van de formatie als argument aanvoerde tegen het voorstel van de heer Van Rossum. De heer Van Rossum heeft zich beroepen op rechtvaardigheid in het parlement. Daarbij telt mee dat men moeilijk degenen die werkelijk geen enkele schuld hebben gehad aan de lengte van de formatie, maar dan ook helemaal geen enkele, op deze manier kan afstraffen. Uw argumentatie is voor mij voldoende om met des te meer kracht het voorstel van de heer Van Rossum te ondersteunen.

De **Voorzitter**: Ik wil een kleine nuance plaatsen bij de interpretatie die de heer Bakker aan mijn woorden gaf. Ik heb mij niet beroepen op de lengte van de formatie als zodanig, maar op het feit dat wij nu eenmaal niet eerder konden beginnen aan de begrotingsbehandeling. Dat is bijna hetzelfde, maar er zit toch een klein verschilletje in.

Wat de informatie van andere fracties betreft, denk ik dat de heer Bakker de illussie heeft dat grote fracties meer geïnformeerd zouden zijn dan kleine. Grote fracties zijn van veel ook niet op de hoogte en wat ze wel weten, staat toch in de krant.

Naar mij blijkt, wenst de heer Van Rossum zijn voorstel te handhaven. Ik breng dan nu in stemming het voorstel dat ik zoëven namens het Presidium deed.

Het voorstel van de Voorzitter wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SGP, de VVD, de RPF, het GPV, de CPN, de PSP en de PPR, alsmede de leden Cotterell en Tommel tegen dit voorstel hebben gestemd.

Ik geef het woord aan het lid Wiegel, die het heeft gevraagd.

De heer **Wiegel** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn gaarne akkoord gegaan met het voorstel om de discussie over de regeringsverklaring a.s. dinsdag om, naar ik meen, 9.15 uur aan te vangen. Ik zal er – hoop ik – dan ook zijn. Daarbij gaan wij er wel van uit – een aantal keren is ook al gezegd dat dit zo zal zijn – dat de regeringsverklaring zeker voor het weekend aan de woordvoerders van de diverse fracties bekend zal zijn.

Ik ga niet in op allerlei geruchten die de ronde doen, maar ik wil er juist ook nu van uit blijven gaan, dat de tekst van de regeringsverklaring vóór het weekend bij de woordvoerders is. Vóór het weekend, want anders loopt de zaak volgende week wat de tijdsplanning betreft wellicht in de soep. En als de zaak in de soep liep vanwege het tijdsbeslag, dan zou ik dat betreuren.

De **Voorzitter**: De Minister-President heeft mij gisteren nog nadrukkelijk verzekerd, dat alle woordvoerders in de loop van zaterdag in het bezit van de tekst zullen zijn.

De heer **Wiegel** (VVD): Wat is 'in de loop van zaterdag'? Als die tekst er zaterdagavond laat is, dan is dat heel wat anders dan 'vóór het weekend'. Het stuk moet er zaterdagochtend vroeg zijn, anders heeft men maar één dag om de zaak te bestuderen, terwijl men misschien nog wat moet telefoneren en sommige leden het nog wat moeilijker hebben om de zaak op zondag te bestuderen. Zou u mijn verzoek dus nog te bestemder plaatse willen deponeren?

De **Voorzitter**: Ik merk op dat de heer Wiegel, mocht de tekst zaterdagavond om 1 minuut voor twaalf bij hem arriveren, nog twee dagen en een nacht heeft om de tekst te bestuderen. Degegen die nog moeilijker zitten, komen dinsdag pas later aan het woord. Ik zal er echter bij de Minister-President op aandringen dat de tekst zo snel mogelijk in de loop van zaterdag zal arriveren. Dat is bij dezen gebeurd.

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de algemene financiële beschouwingen over de begroting 1982 te houden gezamenlijk met de algemene beraadslaging over het dekkingsplan.

Ik stel voor, aan de orde te stellen in de vergaderingen van 24, 25 en 26 november 1981:

a. hoofdstuk III (Algemene Zaken) van de rijksbegroting voor 1982 (17 100-III);

b. hoofdstuk I (Huis der Koningin) van de rijksbegroting voor 1982 (17 100-I);

c. hoofdstuk II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin) van de rijksbegroting voor 1982 (17 100-II);

d. de gezamenlijke behandeling van:
hoofdstuk XIV (Landbouw en Visserij) van de rijksbegroting voor 1982 (17 100-XIV);

begroting van ontvangsten en uitgaven van het Landbouw Egalisatiefonds, afdeling A, van de rijksbegroting voor 1982 (17 100 C);

e. de afdelingen Politie van hoofdstuk VI (Justitie) en van hoofdstuk VII (Binnenlandse Zaken) van de rijksbegroting voor 1982 (17 100-VI en VII);
f. wetsontwerp Goedkeuring van de op 6 oktober 1979 te Genève tot stand gekomen Internationale Natuurrubber Overeenkomst 1979, met bijlagen (Trb. 1980, 150) (16 553)

een en ander indien de voorbereiding zal zijn voltooid.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Toen wij destijds allen nog de illusie hadden dat de regeringsverklaring op 12 oktober zou worden afgelegd, heeft u de voorlopige suggestie gedaan, dat wij een paar weken daarna een afzonderlijk debat zouden hebben over een eventueel herzien begrotingsbeeld, voorafgaand aan de debatten over de afzonderlijke begrotingshoofdstukken. Dat voorstel hebt u nu niet gedaan. U hebt nu voorgesteld de algemene financiële beschouwingen – die eigenlijk neerkomen op een debat over het herziene begrotingsbeeld – tegelijk te houden met de beraadslaging over het dekkingsplan, dus in december. Ik vind dat dit niet kan. Ik vind dat er een goede reden zou zijn niet de suggestie van destijds te herhalen, als wij volgende week voldoende inzicht zouden hebben in het totale herziene begrotingsbeeld. Op grond van de stukken die wij tot nu toe hebben gekregen, is dat niet het geval. Ik denk dat het wel zeker is dat wij bij de regeringsverklaring van volgende week – ik ga er overigens maar even vanuit dat die volgende

week zal worden afgelegd – een zodanige opstelling van cijfers zullen krijgen, dat gezegd kan worden dat wij een beeld hebben dat vergelijkbaar is met dat van de Miljoenennota. Dat vind ik nodig, voordat wij gaan praten over de afzonderlijke begrotingshoofdstukken. Ik vind dat wij niet over de afzonderlijke begrotingshoofdstukken kunnen spreken, zonder eerst een debat te hebben gehad over het algemene beeld, waarin de samenhang tussen de hoofdstukken aan de orde komt.

Daar komt overigens nog bij, dat de eventuele bijstelling van de afzonderlijke hoofdstukken naar mijn mening uiteraard bekend moet zijn, voordat wij over zo'n afzonderlijk hoofdstuk gaan debatteren. Maar dit even terzijde.

Ik vind dus dat het niet juist is om pas in december, nadat enkele begrotingshoofdstukken al in de Kamer behandeld zijn, te gaan praten over het totale begrotingsbeeld en over de herzieningen, vergeleken met het begrotingsbeeld dat wij hadden uit de oorspronkelijke Miljoenennota die nog was opgesteld door het kabinet-Van Agt/Wiegel.

Ik vind dat wij, voordat aan afzonderlijke hoofdstukken wordt begonnen, dat algemene debat over het totale begrotingsbeeld moeten voeren. Ik stel dus voor, in afwijking van het voorstel dat u nu hebt gedaan, daarvoor de week na de regeringsverklaring te bestemmen, in de verwachting dat wij dan inderdaad zoveel cijfers zullen hebben dat het een zinnig debat kan worden.

De heer **Joekes** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! U weet dat de vaste Commissie voor Financiën er de voorkeur aan zou hebben gegeven, het systeem te volgen dat de geachte afgevaardigde de heer Van der Spek nu op tafel legt. U weet ook dat de vaste commissie heeft verklaard het eens te zijn – ook als van een van haar eigen varianten – met het gezamenlijk behandelen van het dekkingsplan en het houden van de algemene en financiële beschouwingen en daardoor, in de tijdsverdeling, met het eerder behandelen van enkele begrotingshoofdstukken. Dit zouden hoofdstukken moeten zijn waarvan niet te verwachten is dat daarin wezenlijk politiek-financiële veranderingen worden aangebracht.

Ik hoorde u daarnet het hoofdstuk Landbouw en Visserij noemen. Dat lijkt mij nu een voorbeeld van een begrotingshoofdstuk waarvan een behandeling alleen maar mogelijk zou

Voorzitter

zijn – evenals alle andere, waarmee grote bedragen zijn gemoeid – wanneer de nota's van wijziging tijdig waren ingediend of door de Regering was medegegeeld dat er geen nota's van wijziging te verwachten waren. Ik zou mij met name tegen behandeling van een hoofdstuk als Landbouw nadrukkelijk willen verzetten.

De heer **Van der Spek** (PSP): Deelt de heer Joekes mijn mening dat, wanneer het inderdaad zou gaan om hoofdstukken waarin niets veranderd wordt, dit niet zoveel afdoet aan de betekenis van mijn opmerking, omdat het gaat om de samenhang van de begrotingshoofdstukken, of ze nu veranderd worden of niet?

De heer **Joekes** (VVD): Die mening deel ik, maar ook hier in Huis streef ik niet naar een ideale wereld, maar naar een wereld waarmee te leven valt; mijnheer Van der Spek!

De **Voorzitter**: Ik sluit mij bij de laatste woorden van de heer Joekes aan. Het is inderdaad geen ideale volgorde, maar ik meende geen verdere tijd verloren te mogen laten gaan. Wanneer in de loop van de volgende week blijkt dat de begrotingshoofdstukken, waarvan ik de behandeling heb voorgesteld voor de daaropvolgende week, en/of voor de begrotingshoofdstukken die ik ga voorstellen te behandelen in de daarop volgende week, nog belangrijke nota's van wijziging worden verwacht of zijn ingediend, dan kan de Kamer daarop natuurlijk terugkomen.

Ik stel voor dat mijn voorstel nu wordt aangenomen voor de eerste week na de volgende, met de stilzwijgende overeenstemming dat wij daarop kunnen terugkomen, wanneer nieuwe feiten daartoe aanleiding geven. De Minister-President heeft mij doen weten dat waarschijnlijk aan het begin van de volgende week, ongeveer gelijk met de regeringsverklaring, al een groot aantal nota's van wijziging te verwachten is. Wanneer die verwachting onverhoopt niet uitkomt, dan is het misschien beter dat de heer Van der Spek, of ik zelf, in de loop van de volgende week daarop terugkomt. Dat lijkt mij beter dan nu al vast te stellen dat het in ieder geval niet kan.

Het punt van de heer Van der Spek dat er in ieder geval een algemeen financieel debat zou moeten worden gevoerd, blijft overeind staan. Als er volgende week te weinig informatie is, dan zal die de week daarop waarschijnlijk ook nog niet aanwezig zijn. Ik wil de heer Van der Spek ook hier in

overweging geven – meer dan een kwartier hoeft hier niet voor gebruikt te worden – dit volgende week uit te vechten. Wij kunnen dan beter het front overzien. Dit is dan afgesproken en ik zal hierop zelf nog uitdrukkelijk terugkomen.

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik bepaal, dat een uitgebreide commissievergadering zal worden gehouden van de vaste Commissie voor het Midden- en Kleinbedrijf over onderdelen van de begroting van Economische Zaken (17 100, hoofdstuk XIII) op maandag 23 november 1981 van 11.15 tot uiterlijk 18.00 uur.

Ook bepaal ik, dat uitgebreide commissievergaderingen zullen worden gehouden op maandag 30 november a.s.:

a. van de vaste Commissie voor het Wetenschapsbeleid over het Wetenschapsbudget 1982 (17 101) van 10.30 tot uiterlijk 18.00 uur;

b. van de vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken over het Verslag betreffende de uitwerking en toepassing van de Verdragen tot oprichting van de EEG en Euratom over het jaar 1980 (16 834 en 17 017) van 11.15 tot uiterlijk 23.00 uur.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de 34 ontwerpen van (rijks)wet tot het brengen van **veranderingen in de Grondwet** (16 905 t/m 16 938; R 1169 t/m R 1179)

en van de motie-Nijpels en Wilbers over invoering van het consultatief referendum (16 915, R 1172, nr. 5).

De **Voorzitter**: De heer Nijpels verzoekt om heropening van de beraadslaging. Ik stel voor, aan dit verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! En in de eerste én in de tweede termijn heeft de Minister zich gisteren bereid verklaard de mogelijkheden en onmogelijkheden van referenda, zowel consultatief als bindend, te laten onderzoeken door een staatscommissie. De Minister heeft zich eveneens bereid vertoond vaart te zetten achter de studie, maar kan zich begrijpelijkerwijs niet binden aan de termijn van één jaar, die wordt gesteld in de motie van de heer Wilbers en mij.

Uit zijn betoog in tweede termijn heb ik opgemaakt dat de in te stellen

staatscommissie bij voorrang over de kwestie van het referendum zal kunnen rapporteren. Met deze twee toezeggingen op zak is in voldoende mate tegemoet gekomen aan de wensen die waren vastgelegd in de motie. Ik kan u dan ook mede namens de heer Wilbers mededelen dat wij onze motie, 16 915, R1172, nr. 5, intrekken.

De **Voorzitter**: Aangezien de motie-Nijpels en Wilbers (16 915, R 1172, nr. 5) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! In de discussie heeft de Minister gisteren drie formuleringen gebruikt die verwarring hebben gezaaid over de vraag of het kabinet nu wel of niet een principebesluit tot instelling van een dergelijke commissie heeft genomen of dat alleen maar sprake is van een voornemen van de Minister om een dergelijke staatscommissie in te stellen. Duidelijk lijkt in elk geval dat nog geen besluit is genomen over de personele samenstelling en over de invulling van de opdracht die de commissie meekrijgt. Mijn fractie heeft er goede nota van genomen dat de Minister bereid is tot overleg met de Kamer over de taakomschrijving van de commissie.

Ik wil nog een enkele opmerking maken over de bepalingen inzake de justitie, toegespitst op de doodstraf. Die opmerking moge tevens gelden als een stemverklaring van een aantal leden van mijn fractie over dit nieuwe onderdeel van de Grondwet. De gehele VVD-fractie is tegen oplegging van de doodstraf onder normale omstandigheden. Eveneens is de gehele fractie tegen de mogelijkheid van oplegging van de doodstraf in het militaire en in het oorlogsstrafrecht.

Een aantal leden heeft echter bezwaar tegen het vastleggen van dit principe in de Grondwet, omdat zij vinden dat op dit moment niet voorzien kan worden welke bijzondere situaties zich kunnen voordoen die oplegging van de doodstraf noodzakelijk kunnen maken. Voor enkele leden van deze groep betekent dit, dat zij hun stem aan wetsontwerp 16 928 zullen onthouden.

□

De heer **Wilbers** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Al tijdens de repliek van de Minister van Binnenlandse Zaken viel te constateren dat zijn duidelijke toezeggingen de motie van de heer Nijpels en mij overbodig maakten. Dat was een goede gewaarwording. Nu is aan het doel van de motie beantwoord.

Wilbers

Ik heb overigens begrepen dat besloten is een staatscommissie in te stellen, die onder meer de mogelijkheden, voor- en nadelen van een referendum, maar dan ook van een referendum in bredere zin, zal onderzoeken en daarover eventueel tussentijds zal rapporteren. Met de Kamer zou overleg over de taken van die staatscommissie volgen.

Dat die staatscommissie in tweede instantie ook diverse andere onderwerpen in het kader van de Grondwet zal bestuderen lijkt mijn fractie geen bezwaar. Integendeel zelfs: een vernieuwingsproces op dit terrein is dan meteen een soort van continu-proces. Het valt toe te juichen dat de Regering eventuele vernieuwingen op deze wijze wil bijhouden. Ik ben het dus graag eens met collega Nijpels met betrekking tot het intrekken van onze motie. Ik dank de Minister voor zijn reactie op de inhoud daarvan. Het totaal van de voorgestelde grondwetsherzieningen zal de stem van mijn fractie krijgen.

□

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd in een derde termijn om nog een tweetal opmerkingen te kunnen maken.

In de eerste plaats betreft dit het wetsontwerp inzake provincies en gemeenten. Mijn fractie had in de tweede termijn aangekondigd dat zij haar stem met betrekking tot dit wetsontwerp zou bepalen aan de hand van het antwoord van de Minister. Nu deze gisteren heeft toegezegd dat hij de kwestie van de aanwijzing van de Commissaris van de Koningin en de burgemeester serieus in studie zal nemen en dat het zijn bedoeling is dat de staatscommissie zich daarover zal buigen, meent mijn fractie dat zij haar stem aan het wetsontwerp inzake provincies en gemeenten niet mag onthouden. Wij blijven grote bezwaren koesteren tegen de benoemingsprocedure zoals deze nu wordt vastgelegd, maar er is ons hoop op betere tijden gegeven.

Een tweede opmerking betreft de discussie over het consultatieve referendum. Nu de heer Nijpels en de heer Wilbers hun motie hebben ingetrokken, is een stemverklaring hierover niet meer mogelijk. Ik zou echter nog eens uiteen willen zetten wat het standpunt van mijn fractie tot op heden over het consultatieve referendum is geweest.

Wij hebben dit onlangs nog op 25 februari 1980 bij monde van mevrouw Epema onder woorden gebracht naar

aanleiding van een motie van mevrouw Lambers over een algemene peiling van de mening van de stemgerechtigde burgers over de toepassing van kernenergie in Nederland. Mevrouw Epema zei toen dat haar fractie een referendum niet nodig achtte omdat dit slechts betrekking zou kunnen hebben op deelaspecten en het niet meer zou zijn dan een momentopname. Hierdoor zouden de resultaten van de brede maatschappelijke discussie onvoldoende serieus bij de besluitvorming aan de orde komen.

Meer in het algemeen kan mijn fractie zich zeer wel vinden in wat prof. Oud over het consultatieve referendum schreef in zijn handboek over het constitutioneel recht van het Koninkrijk der Nederlanden. Oud achtte het consultatiereferendum in strijd met de grondgedachte van het vertegenwoordigend stelsel.

Hij beargumenteerde dat als volgt en ik citeer:

'De vertegenwoordiging wordt geacht de wil der kiezers weer te geven, tenzij de kiezers uitdrukkelijk van een andere mening doen blijken. Het consultatieve referendum daarentegen werpt het beginsel der vertegenwoordiging omver. Het doet eerst het kiezerscorps een uitspraak geven en vraagt daarna aan het vertegenwoordigende orgaan of het met die uitspraak instemt. Het is duidelijk, dat dit in het vertegenwoordigend stelsel niet past. Er is, wanneer de vertegenwoordigde zelf zijn besluit heeft genomen, geen plaats meer voor een zelfstandige beslissing van de vertegenwoordiger.'

De Minister heeft gisteren meegedeeld dat hij een studie door de ingestelde staatscommissie naar het consultatieve referendum niet afwijst. Het zou een teken van zwakte zijn indien de fractie van de Partij van de Arbeid op grond van haar stellingname tot op heden een studie naar het consultatieve referendum uit de weg zou gaan. Wel is echter duidelijk dat een dergelijke studie naar ons oordeel niet hoog op het prioriteitenlijstje van de staatscommissie zou behoeven te staan.

□

Minister **Van Thijn**: Mijnheer de Voorzitter! Om een mogelijk misverstand te voorkomen, wil ik een enkele opmerking maken. Uit het feit dat de heer Nijpels enige malen het lidwoord 'de' in de mond heeft genomen toen hij sprak over 'de staatscommissie' blijkt wel dat het met die verarring zal meevalen. Het kabinet heeft inderdaad een principebesluit genomen om tot instelling van zo'n staatscommissie over te

gaan. Dat laat onverlet de bereidheid die ik gisteren naar voren heb gebracht om over de opdracht aan en de samenstelling van die staatscommissie nog met deze Kamer in overleg te treden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Mede namens de fractie van de SGP en de RPF mag ik een korte verklaring afleggen over ons stemgedrag bij deze belangrijke stemmingen. Tijdens de twee gehouden termijnen heeft elk van de drie fractie op een aantal punten belangrijke bezwaren onder woorden gebracht. Elk van de fracties deed dat met een eigen argumentatie en een eigen toonzetting. Wij hebben begrip voor het streven van deze Regering en deze Kamer om in de tweede lezing te trachten de besluiten met een zo groot mogelijke mate van eenstemmigheid te nemen.

Ik vind dat belang vooral duidelijk aanwezig bij de voorstellen die een directe samenhang vertonen met andere voorstellen die nu in stemming komen. Daarom zullen onze bezwaren tegen verschillende onderdelen die wij in twee termijnen onder woorden hebben getracht niet tot een tegenstem leiden.

Ik wijs hierbij op de bezwaren die tegen de onbepaalde uitbreiding van het begrip 'discriminatie' in artikel 1.1 zijn geuit en ik wijs ook op onze twijfels die wij over de uitbreiding van het enquête-recht hebben geuit. Deze bezwaren en twijfels zijn niet van dien aard dat zij bij ons zouden moeten leiden tot een onthouden van onze steun aan het voorstel waarvan deze uitbreidingen deel uitmaken.

Bij een drietal andere onderdelen ligt dit anders. Het hoofdstuk Justitie, kamerstuk 16 928, vinden wij een bijzonder hoofdstuk vanwege het zonder meer uitsluiten van de mogelijkheid nog ergens met de doodstraf te bedreigen.

Het voorstel over de sociale grondrechten strookt ook niet met onze opvatting, niet omdat wij tegen de inhoud van deze artikelen op zich zelf overwegende bezwaren hebben – wij zien in deze artikelen ook wel duidelijke voorstellen – maar wel omdat meer dan bij andere onderdelen van de Grondwet hier de behoefte aanwezig is, niet te volstaan met de artikelen maar daar aan een normering te verbinden. Tot onze spijt kent onze Grondwet deze

Schutte

normering niet en zal zij deze na vandaag ook niet kennen. Daarom zullen wij onze steun aan het voorstel op stuk nr. 16 908 niet geven.

Het voorstel op stuk nr. 16 932 betreffende het kiesrecht voor niet Nederlandse ingezetenen strookt ook niet met onze opvattingen. Wij achten het loslaten van de nationaliteit als criterium voor het kiesrecht een onjuiste ontwikkeling.

Wanneer dit voorstel een deel zou uitmaken van het totale pakket, zou dit bezwaar voor ons niet zo zwaar wegen om tegen het hele voorstel te stemmen. Hierbij gaat het echter om een afzonderlijk voorstel dat geen directe relaties heeft met de rest van de Grondwet. Dit is voor ons doorslaggevend om aan het huidige voorstel geen steun te verlenen, te meer daar wij verwachten mogen dat deze materie op korte termijn opnieuw in de Kamer aan de orde komt. Wanneer wij thans voor het voorstel stemmen, worden hieruit wellicht verkeerde conclusies getrokken.

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij goed, te verklaren waarom de fractie van de PSP tegen vijf van de wetsontwerpen zal stemmen al is het meer 'for the record'. Overigens is dit in overeenstemming met ons stemgedrag bij de behandeling in eerste lezing van de wetsontwerpen tot wijziging van de Grondwet.

Wij zullen stemmen tegen het wetsontwerp nr. 16 909 over de bepalingen inzake het koningschap om duidelijke redenen. Wij wijzen immers de ondemocratische situatie met een niet gekozen staatshoofd af.

Ook zullen wij stemmen tegen het wetsontwerp onder stuk nr. 16 919, omdat wij het onjuist achten, uitzonderings-toestanden erop na te houden, waarbij allerlei democratische rechten worden uitgeschakeld. Het vermelden hiervan in de Grondwet is nog erger.

Wij zullen tegen het wetsontwerp onder nr. 16 927 stemmen, omdat wij adelom en ridderorden afwijzen als zaken die zeer uit de tijd zijn.

Wij zijn tegen het wetsontwerp op stuk nr. 16 931, omdat hierin wordt herbevestigd dat burgemeesters en commissarissen van de Koning worden benoemd en niet worden gekozen.

Wij zullen stemmen tegen het wetsontwerp op stuk nr. 16 934, op grond van ons afwijzende standpunt tegenover corporatieve organen, zoals de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, waarop in dit wetsontwerp wordt gedoeld.

De **Voorzitter**: Ik doe een algemeen voorstel over de wijze van stemmen.

Bij de vorige gelegenheid zijn de wetsontwerpen zonder stemming, dus met algemene stemmen, aangenomen of is een hoofdelijke stemming gehouden op grond van de overweging dat een twee derden meerderheid moet blijken. Mij dunkt dat wij dit keer nog efficiënter kunnen procederen. Wanneer bij een stemming bij zitten en opstaan ten hoogste 25 leden tegen zijn en de aanwezigheid van het quorum niet wordt aangevochten, lijkt het mij zonneklaar te zijn dat de twee derden meerderheid is bereikt. Die 25 zouden dan op papier inderdaad aanwezig moeten zijn. Als de VVD-fractie als zodanig, zonder dat er neuzen worden geteld, tegen is, dan zijn er derhalve maximaal 26 stemmen tegen en is een hoofdelijke stemming nodig. Maar wanneer uitsluitend de fractie van D'66 tegen is of wanneer uitsluitend alle kleinere fracties gezamenlijk tegen zijn, dan lijkt het mij gerechtvaardigd om vast te stellen dat het wetsontwerp is aangenomen. Ik constateer dat deze redenering geen tegenspraak ontmoet.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

In In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake grondrechten (16 905)**.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat in de derde alinea van het formulier van afkondiging in plaats van 'Alzo wij' moet worden gelezen: Alzo Wij.

Deze verbetering zal worden aangebracht.

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de toelating, uitzetting en uitlevering, het Nederlanderschap en het ingezetenschap (16 906, R 1169)**.

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van een bepaling betreffende het recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam (16 907)**.

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van bepalingen inzake sociale grondrechten (16 908)**.

Dit wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SGP, de RPF en het GPV tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het koningschap (16 909, R 1170)**.

Dit ontwerp van rijkswet wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de PSP tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Koning en de ministers alsmede de staatssecretarissen (16 910)**.

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van een bepaling inzake de ministerraad alsmede tot wijziging van de bepaling inzake het contraseign (16 911, R 1171)**.

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de inrichting en samenstelling van de Staten-Generaal (16 912)**.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat in de vierde alinea van het formulier van afkondiging na 'Wij' een komma moet worden geplaatst.

Deze verbetering zal worden aangebracht.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de verkiezing van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal (16 913)**.

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de werkwijze van de Staten-Generaal (16 914)**.

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het geven van inlichtingen door de ministers en**

Voorzitter

de staatssecretarissen en het recht van onderzoek (16 915, R 1172).

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en vaste college van advies en bijstand (16 916, R 1173).**

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat in de tweede alinea van het formulier van afkondiging na 'Allen' een komma moet worden geplaatst.

In de derde alinea moet na 'hebben' een komma worden geplaatst.

Deze verbeteringen zullen worden aangebracht.

Het ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van bepalingen betreffende de wetgevende macht en de algemene maatregelen van bestuur alsmede tot opnemng van bepalingen betreffende andere voorschriften (16 917, R 1174).**

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen (16 918, R 1175).**

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake uitzonderingstoestanden (16 919).**

Dit wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de PSP tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de belastingen (16 920).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de begroting (16 921).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strek-**

kende tot het doen vervallen van de artikelen 73 en 190-192, alsmede tot het opnemen van een bepaling inzake het geldstelsel (16 922).

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepaling inzake de regeling van delen van het recht in algemene wetboeken en tot opnemng van een bepaling inzake algemene regels van bestuursrecht (16 923).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van een bepaling betreffende de instelling van een of meer algemene, onafhankelijke organen voor het onderzoek van klachten betreffende overheidsgedragingen (16 924).**

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat in de tweede alinea van het formulier van afkondiging na 'Allen' een komma moet worden geplaatst.

Deze verbetering zal worden aangebracht.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake ambtenaren (16 925).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van een bepaling inzake de openbaarheid van bestuur (16 926).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake adeldom en ridderorden (16 927, R 1176).**

Dit ontwerp van rijkswet wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de PSP tegen dit ontwerp van rijkswet hebben gestemd.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de justitie (16 928).**

Dit wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van

de SGP, de RPF en het GPV, alsmede de leden J. D. Blaauw en Van Aardene tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Hoge Raad der Nederlanden (16 929, R 1177).**

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de berechting van ambtsmisdrijven (16 930, R 1178).**

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake provincies en gemeenten (16 931).**

Dit wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de PSP tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van een bepaling inzake de mogelijkheid kiesrecht voor de gemeenteraad te verlenen aan ingezetenen die geen Nederlander zijn (16 932).**

Dit wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de SGP, de RPF en het GPV tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de waterstaat (16 933).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake openbare lichamen voor beroep en bedrijf en andere dan in de Grondwet genoemde lichamen met verordenende bevoegdheid (16 934).**

Dit wetsontwerp wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fractie van de PSP tegen dit wetsontwerp hebben gestemd.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de**

Voorzitter

bepaling met betrekking tot de voorziening in aangelegenheden waarbij twee of meer gemeenten zijn betrokken alsmede van de bepaling inzake geschillen tussen openbare lichamen (16 935).

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake veranderingen in de Grondwet alsmede tot opnemng van bepalingen inzake splitsing van een voorstel (16 936).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het ontwerp van rijkswet **Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 1 en 2 (16 937, R 1179).**

Dit ontwerp van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsontwerp **Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van het additionele artikel inzake heerlijke rechten (16 938).**

Dit wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Nu de parlementaire behandeling van dit onderwerp voor wat betreft deze Kamer geëindigd is, stel ook ik het op prijs een enkel woord te richten tot de heer Regeringscommissaris. Voor zover ik heb kunnen nagaan, is hij de oudste die hier ooit het regeringsstandpunt heeft verdedigd. Dit is een gave. Maar het jeugdige vuur, waarmee hij het heeft gedaan, is een verdienste. Wij zijn u, professor Simons, veel dank verschuldigd.

(Applaus.)

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 13.45 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. drie brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij zich in haar vergadering van 10 november 1981 heeft verenigd met de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van (rijks)wet, gedrukt onder de nummers 15 965, 16 657 (R 1160) en 16 658.

De Voorzitter stelt voor deze brieven voor kennisgeving aan te nemen.

2°. de volgende brieven:

twee, van de Minister van Buitenlandse Zaken, te weten: een, ten geleide van een Notawisseling tussen de Nederlandse Regering en de Duitse Bondsregering houden de overeenkomsten nopens de samenvoeging van de grenscontrole aan de Nederlands-Duitse grens; Bonn, 31 augustus 1981;

een, ten geleide van een Verdrag der Verenigde Naties inzake internationale koopovereenkomsten; Wenen, 11 april 1980;

een, van de Minister van Binnenlandse Zaken ten geleide van het jaarverslag 1980 van de Hoge Raad van Adel;

een, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen ten geleide van de jaarrekening en accountantsrapport AD 9133 over 1977 Academisch Ziekenhuis van de Vrije Universiteit te Amsterdam;

een, van de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk ten geleide van Advies nr. 28 van CCB inzake Voorlopige Raad voor het Bejaardenbeleid;

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te doen drukken en ze voor kennisgeving aan te nemen; de bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

3°. de volgende brieven:

een, van de Minister van Buitenlandse Zaken ten geleide van het Protocol tot wijziging van artikel I van het Verdrag betreffende de instelling en het Statuut van een Benelux-Gerechtshof; Brussel, 10 juni 1981 (17 164);

een, van de Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen over de datum van inwerkingtreding van het wetsontwerp 16 719 (16 719, nr. 6);

een, van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid ten geleide van de tekst van het Verdrag betreffende de arbeidsveiligheid en gezondheid in havenarbeid (Verdrag nr. 152, aangenomen door de Internationale Arbeidsconferentie in haar 65ste Zitting) met Aanbeveling nr. 160 en het Regeringsstandpunt ten aanzien van het verdrag (17 156, nr. 1);

een, van het lid Moor c.s., waarin uitdrukkelijk goedkeuring wordt gevraagd van een Verdrag met Honduras (17 142, nr. 2).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld.

4°. de volgende brieven e.a.:

een, van Martin Rensburg, ten geleide van zijn brief aan de Minister van Onderwijs en Wetenschappen;

een, van de VVDM, met bezwaar tegen het beleid van de Minister van Defensie inzake kernwapens;

een, van de werknemers van De Schelde over de werkgelegenheid in de ketelbouw;

een, van de werkgemeenschap voor de regionale ontwikkeling van het Duits-Nederlandse Rijngebied over het beter functioneren van de grensregio's;

een, van de heer Tap, over het beleid ten aanzien van kernwapens;

een circulaire over de uitkering gewoon lager onderwijs in 1981;

een, van de actiegroep Amsterdam en Vrij Blank Nederland over het weren van buitenlanders in arbeidersbuurten;

een, van Piter Lourens over toepassing van de Grondwet;

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;